Tulevaisuusvaliokunnan esipuhe

Tämä raportti kertoo tulevaisuusvaliokunnan uusimmasta kokeilusta uudenlaisten menetelmien saralla. Tulevaisuusvaliokunta on vuosien varrella nostanut esille, kokeillut ja kehittänyt erilaisia ennakointimenetelmiä. Esimerkkejä tästä ovat muun muassa avoimena kirjoituskilpailuna järjestetty *Mustat joutsenet – Mikä muuttaa maailmaa seuraavaksi?* (TUVJ 4/2013), *Taiteen menetelmät kehittämisessä ja tutkimisessa* (TUVJ 4/2016), maailmaa radikaalisti muuttavien teknologioiden ennakointi (esimerkiksi TUVJ 1/2018) sekä yhteiskunnallisia jännitteitä ja vastakkainasetteluja analysoiva dialektinen tulevaisuudentutkimus (TuVJ 4/2018).

Eduskuntatyön luovien menetelmien kehittämiseksi tulevaisuusvaliokunta ehdotti vuonna 2015 myös luovien tilojen rakentamista eduskuntatalon peruskorjauksen yhteydessä. Valiokunnan ehdotus hyväksyttiin ja luovat tilat valmistuivat keväällä 2019. Viihtyisän kokoustilan kalustus on muokattavissa ryhmätyöhön ja tilassa voidaan hyödyntää myös virtuaalitodellisuutta. Vuonna 2021 valiokunta kokeili myös tekoälyn hyödyntämistä valiokuntatyössä (TuVL 3/2021 vp ja TuVJ 1/2022).

Tulevaisuusvaliokunta voi aina vaalien jälkeen käynnistää työnsä tyhjältä pöydältä ja päättää itse painopistealueistaan. Vuonna 2019 työnsä aloittanut nykyinen valiokunta valitsi yhdeksi teemakseen yhteiskunnallisen luovuushypyn sekä taiteen hyödyntämisen kiperien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa. Taiteen edistämiskeskuksen kanssa yhteistyössä toteutetussa *Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 – taidevälitteinen asiantuntijadialogi uuden ajattelun lähteenä* -hankkeessa luovuushyppyä päätettiin kokeilla ikääntymisen tulevaisuuksien avaamiseksi. Mielenkiintoisten tulosten lisäksi hankkeessa kokeiltiin ja kehitettiin tietoisesti menetelmää taidetta ja tiedettä yhdistäväksi toimintamalliksi. Valiokunta kutsui prosessiin tutkimus- ja kehittämismaailmaa edustavia asiantuntijoita, Taiteen edistämiskeskus puolestaan toi prosessiin neljä eri taiteenalaa edustavaa, uudenlaisesta yhteistyöstä kiinnostunutta taiteilijaa – sekä arvokkaan välittäjäosaamisensa.

Valiokunta pääsi itse osallistumaan hankkeen vaiheeseen, jossa taiteilijat esittelivät asiantuntijanäkemyksistä inspiroituneiden teostensa aihiot asiantuntijatyöryhmälle ja valiokunnalle. Tilaisuus oli mieleenpainuva: etänäkin koetut performanssit, kerronta ja kuvat pakottivat kohtaamaan ja tulkitsemaan ikääntymiseen liittyviä kysymyksiä uudesta näkökulmasta, jättivät pysyvän muistijäljen ja herättivät valiokunnan kiinnostuksen siihen, mitä asiantuntijoiden ja taiteilijoiden yhteistyö tuottaa.

Nyt käsillä oleva raportti kuvaa nämä tuotokset. Se käy läpi sekä hankkeessa kokeillun asiantuntijoiden ja taiteilijoiden välisen prosessin vaiheet sekä sen synnyttämät päätelmät ikääntymisen tulevaisuudesta ja siihen liittyvistä uhkista ja mahdollisuuksista. Lisäksi raportissa pohditaan taiteen merkitystä yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisen osana.

Hankkeessa kokeiltu dialogi on esimerkki toimintamallista, jota tulevaisuusvaliokunta on useasti peräänkuuluttanut esimerkiksi ministeriöiden välille: sektorirajat ylittävästä keskustelusta, jossa ratkaisuja haetaan yhdessä, uskaltaen asettaa hetkeksi sivuun ennakko-oletukset ja kuunnellen mitä toisen alan edustaja ehdottaa. Tällä tavalla on mahdollista saada uudenlainen ote monimutkaisista ongelmista, joiden edessä vanhat keinot ovat jääneet hampaattomiksi.

Tärkeää nyt tehdyssä kokeilussa on raja-aitojen korkeus: keskustelussa ei ylitetty vain tieteenalarajoja, vaan kohdattiin rakentavassa hengessä varsin herkät kysymykset siitä, kuka voi ja keiden tulisi käyttää asiantuntijan ääntä päättäjien suuntaan ja millä ehdoin tämän tulisi tapahtua.

Tämän raportin ensimmäinen opetus on, että rajoja ylittävä rakentava kohtaaminen edellyttää turvallista ilmapiiriä ja luottamusta. Taiteen kokemuksellisuus auttaa luottamuksen ilmapiirin luomisessa. Raportin toinen opetus on, että taiteen ja tieteen asiantuntijuuden yhdistäminen toimii, kun prosessi on hyvin

fasilitoitu. Ilman välittäjää eri käsitejärjestelmiin tottuneet osallistujat saattaisivat jäädä puhumaan toistensa ohi.

Raportin kolmas opetus on, että tällaisten eri näkökulmien yhdistämistä tarvitaan sitä kipeämmin mitä kiperämpi ongelma. Taiteen merkitys on erityisesti ongelman eri tavalla näkemisessä. Tutkimuksen rooliksi puolestaan asettuu vastausten etsiminen uudella tavalla asetettuun ongelmaan. Taidevälitteistä asiantuntijadialogia onkin syytä kokeilla monenlaisissa yhteiskunnallisten palveluiden kehittämistilanteissa, jotta vähiä resursseja ei vain levitetä ohuemmalle, vaan ajatellaan niin ongelma, tavoitteet kuin ratkaisutkin aiemmasta poikkeavalla tavalla.

Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 -hanke vastaa myös tulevaisuusvaliokunnan tavoitteeseen pystyä puhumaan ja viestimään tulevaisuudesta tasolla, joka olisi yksittäisen ihmisen näkökulmasta merkityksellinen, hänen elämäänsä ja arkeensa kytkeytyvä. Raportin neljäs opetus onkin, että juuri taide tarjoaa tulevaisuuden kokemukselliseen esittämiseen loppumattomat mahdollisuudet. Tämän kokemuksen saadakseen lukijan kannattaa kokeilla raportin linkkejä hankkeessa luotuihin taideteoksiin.

Mitä visioita tai ratkaisuja taiteilijoiden ja asiantuntijoiden dialogi sitten tuotti, kun se kohdistettiin ikääntymisen tulevaisuuksiin?

Ensimmäinen viesti ikääntymisen tulevaisuuksista näyttää olevan, että puhetavoilla on väliä. Esimerkiksi se, nähdäänkö vanheneminen toivottavana vai ongelmallisena, saattaa vaikuttaa mahdollisuuksiin, joita havaitaan ja suuntaan, josta ratkaisuja haetaan. Ei ole syytä pitää itsestään selvänä, mistä ikääntymisessä on kyse.

Tämä huomataan tutkimalla hankkeesta nousevia tulevaisuuskuvia. Myönteisissä tulevaisuuksissa vanhuus on arvokasta ja mielekästä aikaa, jossa ikäihmisillä on mahdollisuuksia osallistua kestävän yhteiskunnan ylläpitämiseen, mutta jossa he voivat myös hieman nautiskella siitä, että ei ole niin hirveä kiire koko ajan, ja voivat luottaa saavansa tukea sitä tarvitessaan. Kun puhutaan myönteisesti, tulee luontevaksi kysyä, onko tämä kuva realistinen tavoite, vai tavoittamaton utopia. Onko pitkä vanhuus kaikkien mielestä tavoittelemisen arvoinen? Ikävämmissä tulevaisuuskuvassa puolestaan varattomimmat, yksinäisimmät ja keholtaan ja mieleltään hauraimmat ikäihmiset yrittävät turvaverkottomina selviytyä vanhusvihamielisessä yhteiskunnassa, josta eutanasia tarjoaa yhteiskunnallisesti hyväksytyn viimeisen pakokeinon. Onko tämä kuva vain dystooppista painajaista vai väistämätön näkymä tulevaisuuteen, jossa alati pienenevällä työikäisten joukolla ei enää ole varaa heikoimpiin vanhuksiinsa?

Näissä tulevaisuuskuvissa ei ole kysymys vain luovuuden purskahduksista, vaan ne rakentuvat tutkijoiden varoituksille siitä, että ikääntyminen todellakin saattaa johtaa sulkupolvien sisäiseen, väliseen ja alueelliseen voimakkaaseen eriarvoistumiseen, jos tätä ei pystytä poliittisilla ratkaisuilla estämään. Tutkimus muistuttaa myös siitä, että yhteiskuntamme sosiaaliset verkostot ovat pitkään olleet muutoksessa, jossa lapset saavat keskimäärin pitää isovanhempansa kauemmin, mutta ikääntyneillä on keskimäärin yhä vähemmän lapsenlapsia. Muuttuvasta sosiaalisesta kudelmasta huolimatta kaikki kuitenkin tarvitsevat jonkinlaista yhteisöihin kiinnittymistä voidakseen hyvin.

Toiseksi viestiksi ikääntymisen tulevaisuuksista näyttää muodostuvan vuorovaikutuksen tärkeys: Vuorovaikutus tulee mahdollistaa yksilöille, ja rakenteilta sitä pitää jopa edellyttää. Tarvitaan rakenteita, jotka tukevat sukupolvien välistä kontaktia ja ikäryhmien sekoittamista, jotta eri suunnista tulevat kokemukset voivat kohdata, viisaus välittyä ja hyvinvointi toteutua. Tarvitaan palveluiden suunnittelua monialaisesti, muodostaen rajapintoja asiakas- ja työhyvinvoinnin yhtäaikaiseksi kehittämiseksi. Tarvitaan robotiikkaa ja tekoälyä, mutta eettisesti, tavalla, joka vahvistaa vanhusten toimijuutta ja mahdollistaa heille tärkeisiin yhteisöihin kuulumisen.

Kolmas ikääntymisen tulevaisuuksista kaikuva viesti on, että meillä kaikilla on tarve tulla huomioitua yksilöinä. Ikääntyminen on myös paljon muuta kuin haurautta ja hoidettavana olemista, vaikka myös se kuuluu useimpien loppuvaiheeseen. Ikääntyneiden tarpeet eivät määräydy vain heidän kuntonsa mukaan, vaan myös heidän kiinnostustensa mukaan. Monilla ikääntyneillä on halu antaa osaamisestaan, ja tämän huomioiminen vahvistaa ikääntyneiden lisäksi myös yhteiskuntaa. Samalla on muistettava, että minkään ikäluokan edustajat eivät kaikki halua samanlaista elämää. Yksilöllisyydenkin huomiointi on lopulta vuorovaikutuksesta huolehtimista: palveluiden ja tuen suunnittelun ja tarjoamisen tulee perustua kuuntelemiselle ja dialogille.

Ikääntymisen tulevaisuuksien viimeisenä viestinä voidaan muistaa, että ikääntyminen on kaikkien niiden tulevaisuutta, joilla on onni välttää ennenaikainen kuolema. Luodessamme yhteiskuntaa, jossa on hyvä vanheta, tehtävä ei ole lainkaan abstrakti. Tekeillä on oma tulevaisuutemme, omien lastemme tulevaisuus, jokaisen tuntemamme lapsen tulevaisuus. Miltä sen tulisi näyttää ja tuntua?

Helsingissä 16.3.2022

Tulevaisuusvaliokunta

Nimet